

Janina Buczkowska

"Podmiot i przedmiot", pod red.
nauk. Teresy Grabińskiej i Mirosława
Zabierowskiego, Wrocław 1996 :
[recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 33/2, 195-197

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

niekonsekwentny i należałoby albo odrzucić argument pierwszy, albo drugi. Musimy także dodać, że z punktu widzenia ogólnej teorii względności asymetria wynikająca ze szczególnej teorii względności przybiera charakter jedynie lokalny, co z zalem przyznaje Popper w jednym z przypisów.

Jaka jest zatem struktura Wszechświata? Popper zdecydowanie opowiada się za poglądem indeterministycznym. Chociaż świadom jest tego, iż metafizyczna wersja indeterminizmu jest tak samo nie do obalenia (nie istnieją żadne konkluzywne argumenty na jej poparcie), jak metafizyczny determinizm. Racje przytaczane przeciw determinizmowi „naukowemu” nie są w pełni przekonujące, co starałem się wykazać powyżej. Wydaje się więc, że po przeczytaniu tej książki zwolennicy obu przeciwstawnych stanowisk raczej utwierdzą się w swoich poglądach, niż je zmienią, bowiem mimo wielu starań ze strony Autora *Postscriptum* ... rozwiązanie tego problemu pozostaje nadal otwarte.

Jacek Twardowski

Kosmos-Logos t. III, *Podmiot i przedmiot*, red. T. Grabińska i M. Zabierowski, Wrocław 1996, ss. 120.

Nakładem Oficyny Wydawniczej Politechniki Wrocławskiej ukazał się trzeci już tom serii *Cosmos-Logos* redagowany przez Teresę Grabińską i Mirosława Zabierowskiego. Tom ten pt. *Podmiot i przedmiot* zawiera szereg artykułów ujmujących wielorakie aspekty relacji podmiot–przedmiot pojawiającej się w różnych dziedzinach poznania. Próba określenia treści tej relacji w takich dyscyplinach wiedzy jak lingwistyka, teologia, socjologia czy nauki przyrodnicze prowadzi nie tylko do pełniejszego zrozumienia podstawowej poznawczej opozycji podmiotu i przedmiotu ale, niekiedy, ukazuje możliwości jej przekroczenia. Kolejne artykuły ukazują wielowymiarowość podmiotu, którym może być zarówno jednostka jak i grupa społeczna, jakiej nabiera on w relacjach do Boga, Kosmosu, społeczeństwa kultury czy języka.

Tom rozpoczyna obszernie wprowadzenie redaktorów T. Grabińskiej i M. Zabierowskiego, które nie tylko odsłania złożoność i wielowątkowość zagadnienia relacji podmiot–przedmiot, ale daje także krótkie omówienie artykułów oraz wyjaśnienie ich związku z zasadniczą tematyką tomu. Ułatwia to odnalezienie motywu jednoczącego analizy tak wielu różnych własności relacji podmiot–przedmiot ujawniającej się w wielu odrębnych dziedzinach wiedzy.

Relacja przedmiot–podmiot jako podstawowa relacja poznawcza znajduje swoje odbicie w teorii języka. Język będąc naturalnym medium pomiędzy przedmiotem poznania a poznającym podmiotem może być rozumiany zarówno jako nieprzekraczalna bariera, źródło całkowitej rozłączności płaszczyzn podmiotowej i przedmiotowej, bądź rozumiany inaczej, może jawić się jako podłoże złożonych relacji pomiędzy podmiotem a przedmiotem.

Zagadnienie podmiotu i przedmiotu w języku podjęte zostało w artykułach G. Lubowickiej i D. Zielińskiej. G. Lubowicka w artykule pt. *Za każdym razem mówiąc... O podmiotowości w języku – Emile Benveniste* ukazuje koncepcję języka otwartego zarówno na podmiot jak też na relację odniesienia przedmiotowego przeciwstawioną koncepcji języka jako systemu wykluczającego zarówno wszelkie elementy podmiotowości jak i denotacji. Autorka zauważa, że obiektywna, racjonalna lingwistyka zapoczątkowana przez Ferdynanda de Saussure’a prowadzi do koncepcji języka jako nieprzekraczalnej bariery pomiędzy człowiekiem i światem. Język czyli w określeniu de Saussure’a (*langue*) jest w odróżnieniu od mównienia (*parole*) intersubiektywną formalną strukturą autonomiczną wobec pojedynczych aktów

użycia mowy. Jako obiektywna struktura niezależna od sytuacji użycia czy intencji mówiącego język poddaje się racjonalnym analizom ze względu jedynie na swe własności formalne. Eliminacja z teorii języka zarówno denotacji jak i podmiotowości prowadzi do sytuacji w której język nie spełnia swojej funkcji komunikacyjnej. Język jako formalna zamknięta struktura nie może stać się dla podmiotu nośnikiem przedmiotowych treści o świecie. Jako propozycję teorii przełamującej sztywne bariery pomiędzy językiem, podmiotem i przedmiotem autorka przytacza i omawia teorię E. Benveniste. Benveniste w strukturze języka znajduje źródło jego transcendencji. Powraca do związków języka ze światem i podmiotem. Podstawą tego powrotu jest inne niż u de Saussure'a rozumienie znaczenia. Znaczenie w/g E. Benveniste ściśle związane jest z funkcją mediacji, czyli z odnoszeniem się do czegoś. Autor rozróżnia w języku dwa rodzaje znaczeń, co jest konsekwencją systemowej struktury języka, znaczenie semiotyczne i znaczenie semantyczne. Pojęcie znaczenia semiotycznego jest zbliżone do pojęcia znaczenia jakim posługiwał się de Saussure czyli jest związane ze znaczeniem wyrazów--znaków językowych, określonym przez relacje wewnątrzjęzykowe. Znaczenie zaś semantyczne to znaczenie zdań, które w/g autora są czymś więcej niż znakami. Znaczenia te zależą od znaczeń występujących w zdaniu wyrazów ale i od sytuacji konkretnego urzeczywistnienia zdania czyli od procesu zwanego dyskursem. Dyskurs staje się sytuacją--procesem, w którym podmiot nie tylko wyraża się w języku, ale jednocześnie się konstytuuje. Podmiot w języku jest autorem wypowiedzi nadając tej wypowiedzi określone znaczenie semantyczne. Jednocześnie jednak sam podmiot konstytuuje się w języku jako właśnie i tylko autor wypowiedzi. Nie ma języka bez podmiotu ale i nie ma podmiotu bez języka, takie jest zdaniem autorki, przesłanie teorii Benveniste'a. Odrzucenie substancjalnej niezmiennej teorii podmiotu na rzecz koncepcji podmiotu danego w jednostkowych aktach komunikacji to propozycja wynikająca z omówionej w artykule teorii.

Inne ujęcie relacji podmiot--język zostało zaproponowane w artykule D. Zielińskiej pt. *Object in Physics, Philosophy, and Language*. W artykule tym autorka rozwija nowe podejście do zagadnienia rozumienia znaczenia w językach naturalnych oparte na pewnych analogiach z językiem mechaniki kwantowej. Zaproponowany przez autorkę model operatorowy znaczenia wprowadza do języka podmiot na wzór obserwatora w mechanice kwantowej. Autorka zaprezentowała szczegółowe rozwiązanie modelu języka, w którym podmiot jest obecny w sposób istotny, i którego interesującą konsekwencją jest przybliżone znaczenie terminów języka. Uzasadnienie tej konsekwencji, oparte na fakcie, że każde opisanie językiem znaczenia terminu zmienia to znaczenie staje się bardziej zrozumiałe przez odwołanie się, do podstawowej dla mechaniki kwantowej, zasady Heisenberga, mówiącej iż każdy pomiar zmienia stan badanego układu

Oryginalne, nie tylko dla myśli siedemnastowiecznej, rozumienie relacji podmiot--przedmiot w mistyce Jakuba Boehme i Anioła Ślązaka prezentuje Józef Kosian w artykule *Relacja podmiot--przedmiot w mistyce śląskiej*. Jak pisze autor artykułu „Szczególnie kategorie podmiotu i przedmiotu uwolnione zostają przez mistyków śląskich od prymitywnego dualistycznego schematyzmu.” Schematyzm ten, zdaniem autora polegał na statycznym traktowaniu zarówno elementów relacji podmiot--przedmiot, jak i statycznego traktowania samego stosunku podmiotu do przedmiotu ze szczególnym ograniczeniem roli przedmiotu w tej relacji. Przełamanie tego statycznego dualizmu na rzecz dynamicznego współdziaływania i współwarunkowania się podmiotu i przedmiotu pozwoliło na różne od scholastycznego ujęcie relacji Boga i człowieka. Zagadnieniu relacji Boga i człowieka w koncepcji twórcy katolickiego personalizmu poświęcony jest także artykuł Magdaleny Bartkiewicz pt. *Krytyka humanizmu antropocentrycznego u Jacquesa Maritaina'a*. Teoria osoby i jej stosunku do społeczeństwa i kultury wypracowana w ramach współczesnej percepcji tomizmu ujmuje podmiotowość ludzką w jej złożoności historycznej, społecznej i religijnej.

Zasada antropiczna w obu swych wersjach (silnej i słabej) była wielokrotnie tematem dyskusji filozoficznych. Wskazuje ona na fakt, silnego uwarunkowania współczesnej kosmologii od założeń filozoficznych ze względu na trudny, z metodologicznego punktu widzenia fakt iż relacja podmiotowo – przedmiotowa nie jest w tej dziedzinie wiedzy ustalona jednoznacznie. Obserwator jest jednocześnie przedmiotem badań jako element kosmosu. Zagadnienie to podejmuje Teresa Grabińska w artykule pt. *The Anthropic Object– Subject Relation*. Autorka omawia treść i konsekwencje filozoficzne zasad antropicznych oraz wskazuje na szczególnie status metodologiczny współczesnej kosmologii.

Podmiot zbiorowy, ponadindywidualny w sensie społeczeństwa czy społeczności jest tematem artykułu Janusza Goćkowskiego pt. *Podmiot i treść etosu* jak również artykułu Stanisława Kazimira pt. *O jednostce solidarnej*. Autor pierwszego z wymienionych artykułów wskazuje na fakt, iż nośnikiem wartości i norm moralnych, według których jednostka dokonuje wyborów postępowania czy sposobu życia, (zwanymi etosem) jest społeczność, do której ta jednostka należy. Ta społeczność nie jest jedynie zbiorowością osób o takich samych światopoglądach lecz podmiotem nadrzędnym w stosunku do tworzących ją jednostek warunkującym ich działania.

Drugi z tekstów podejmuje problem społeczeństwa jako podmiotu zbiorowego, w okresie transformacji ustrojowej. Wskazuje w nim na powszechną ponadindywidualną wiedzę społeczną zwaną przez autora „rozumem społecznym”, rodzącą się i przeciwstawiającą niekiedy obiegowym czy propagowanym opiniom i postawom. Solidarność jako postawa współuczestnictwa w społeczności jest obca wizji społeczeństwa skrajnie indywidualistycznego, do którego nie odnosi się pojęcie podmiotowości.

Ostatni z cyklu artykułów, tekst Mirosława Zabierowskiego pt. *Przedmioty fizyczne, ich trajektorie i historyczność. Uniwersalne i indukcyjnie legitymowane II studium ontologiczne współczesnej fizyki* poświęcony jest zagadnieniu przedmiotu w sensie fizycznym. Autor, rozwijając myśl L. Boltzmana, wskazuje na dwie podstawowe cechy przedmiotu: jego historyczność oraz jego nieredukowalny związek z uniwersum przedmiotów, czyli na jego wymiar kosmologiczny.

Poza omówionymi tekstami tom zawiera także część zatytułowaną *Z pracowni metodologii nauk, noty, recenzje.*, w której znajdują się teksty: J. Kajfasz *O alternatywnej interpretacji szczególnej teorii względności*, N. Smyrk i M. Zabierowski *Szkic teoriopoznawczy fundamentalizmu w technice w odniesieniu do zjawiska zniszczenia materiałów* oraz J. Trąbka *O neurologicznych podstawach emocji*.

Krótko zasygnalizowana problematyka poszczególnych tekstów pozwala zauważyć i docenić różnorodność podjętych zagadnień związanych bezpośrednio lub pośrednio z tematem tomu. Ta różnorodność wskazuje nie tylko na złożoność i wieloaspektowość relacji podmiot– przedmiot, ale i na możliwość różnorodnego jej odczytywania, czy też dostrzegania jej struktury w wielu podstawowych dla filozofii opozycjach jak np. język i świat pozajęzykowy, Bóg i człowiek, jednostka i społeczeństwo. Lektura zamieszczonych tekstów wskazuje, że relacja ta jest bogata, dynamiczna i jej elementy mogą wzajemnie się warunkować. Taka próba naświetlenia ważnego tematu filozoficznego z wielu perspektyw wydaje się być bardzo uzasadniona.

Janina Buczkowska

Jerzy Mioduszewski, *Ciągłość. Szkice z historii matematyki*, Warszawa 1996, ss. 182.

J. Mioduszewski podjął się niełatwego zadania prześledzenia historii uściślenia pojęcia ciągłości, jednego z centralnych w matematyce. Pojęcie to jest także ważne w fizyce i w filozofii, gdyż nierozzerwalnie się z nim łączą pojęcia przestrzeni i czasu oraz pojęcia związane z ruchem.